

Soltan Abdylhamyt nämüçin dini kitaplary ýygnatdy?

Category: Kitapcy, Sözlär, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Soltan Abdylhamyt nämüçin dini kitaplary ýygnatdy? SOLTAN ABDYLHAMYT NÄMÜÇIN KÄBIR DINI KITAPLARY ÝYGNATDY?

Ihsan Eliäçygyň düşündirişli Kurany-Keriminiň ýygnadylmagy Soltan Abdylhamydyň Kurany-Kerimi we käbir dini kitaplary ýygnatmagyny ýada düşürdi

Ylahyýetçi R.Ihsan Eliäçygyň terjime eden düşündirişli Kurany-Kerimini suduň üsti bilen yzyna «ýygnamak» kararyna gelindi. Köp adamy geň galdyran kararyň üsti diýseň jedelli boldy.

Şuňa meňzeş herekete öň kim näme sebäpli ýüz urdyka diýip, arhiwlere seredýäris welin, garşymyza Soltan Abdylhamyt II çykýar. Üstesine Soltan Abdylhamydy tagtdan düşürenler ony ähli ygtyýarlyklaryndan mahrum etme fetwasynyň tutaryklarynda soltanyň Kurany-Kerim ýaly mukaddes kitaplary ýygnadyp ýok edendigini tutaryk hökmünde agzap geçipdirler.

Soltan Abdylhamyt ýaly dindar soltan nämüçin Kurany-Kerimi ýygnadyp, ýok etdikä? Geliň, ýakyndan yzarlalyň.

• Bir döwrüň soňy

Soltan Abdylhamydyň 1909-njy ýylyň 31-nji martynda (milady kalendarynda 1909-njy ýylyň 13-nji aprelinde) bolup geçen wakalara hiç hili dahyly ýokdy. Ol wakalaryň önüni almak üçin

elinden gelenini etdi, emma gozgalaňçylar ony diňlemedi.

1909-njy ýylyň 27-nji aprel günü gelip ýetende Ikinji Meşrutýýeti (Konstitusionalizmi) ygılan edenler tarapyndan basylyp alynan «Ýyldyz» köşgüne garşy edip boljak iň soňky iş galypdy: Abdylhamydy tagtdan indirmek.

Soltan Abdylhamydy tagtdan indirmek üçin ilkinji nobatda fetwa taýýarlamaly bolýardy.

Fetwany has soňra respublika döwründe Dini işler ministrliginde möhüm wezipelerde işlän «Ittihat we Terakki»-niň mebusy (deputaty) Elmalyly Hamdi Ýazyryň hut özi ýazdy.

Elmalyly Hamdi Ýazyr

Fetwanyň teksti Emini Hajy Nury ependiniň öňüne gelende aňk bolup galan Nury ependi teksti oňlamagyň ýerine dessine işden gitmek üçin arzasyny ýazdy. Fetwada Abdylhamyt tagtdan indirilmek üçin üç uly jenaýat edipdi: 31-nji mart wakalaryna sebäp bolmak, Kuran ýakdyrmak, isripçilik (döwletiň puluny soňuny saýman sowmak).

Soltany tagtdan indiren fetwada şeýle ýazylypdy:

«Imamül-Müslimin olan Zeýd, bazy mesail-i mühime-i şeriýýeýi, kütüb-i şer'iýýeden taýý ü ihraj we kütüb-i mazkureýi men' ü hark ü ihrak we beýtül-malda tebrir ü israfla müsewwek-i şer'i hilafynda tasarruf we bila-sebeb-i şer'i katl ü habs tağrib-i raiýý we sair guna mezalimi itiýad eýledikten soňra salaha rüju' etmek üzere ahd ü kasem etmişken, ýemininde hanis olarak ahwal ü umur-u müslimini bi'l-külliýe buhtel kylajak fitneýi azime ihdasynda ysrar we mukatele ika etmekle men'a-i Müslimin Zeýd-i mezburun tagallübünü izale etdiklerinde bilad-ı

Islamiýeniň jewanib-i kesiresinden mezburu mahlu' tanydyklaryna dair ahbar-ı mütewaliýe würud edüb mezburun bekasynda zarar-ı muhakkak we zewalinde salah melhuz olmağyn Zeýd-i mezbure imamet we saltanatdan feragat teklif etmek weýa hal' etmek suretlerinden hangisi erbab-ı hall ü akd we ewliýaýy umur tarapyndan erwah görülür ise ijrasy wajyp olurmu? El-Jewap: Olur. Ketebehu el-fakir es-Seýýid Muhammed Ziýaeddin ufiýe anhu».

(Asyl nusgasy).

Terjime edilende:

«Musulmanlaryň ymam bolan biri käbir möhüm gaýragoýulmasyz meseleleri şerigat kitaplaryndan çykarsa we bu kitaplary gadagan etse, ýaksa, ýyrtsa, döwlet gaznasyny isrip edip, şerigata ters gelyän görnüşde harçlasa, tabynlygyndaky adamlary ýörite sebäp bolmazdan öldürse, tussag etse, sürgüne ýollasa, başga hili zulumlary-da adata öwrenden soňra, dogry ýoldan ýörejekdigine ant içenden soň sözünden dänse, musulmanlaryň ýaşaýşyny doly bozup biljek görnüşde pitne çykaryp, olary biri-birine öldürtse, muña päsgel berip biljek ýagdaýdaky musulmanlar onuň diýdimzorluga goldanýan tutumyny aradan aýryp, yslam ýurtlarynyň köp ýerinden tabynlygy kabul etmeýändikleri barada habarlar gelip, ýerinde oturmagynda zyýan we aýrylmagynda gowulyk boljagy pikir edilse, oňa ymamlykdan we soltanlykdan el çekmegi teklip etmek ýa-da gyraklatmak görnüşlerinden haýsysy kethudalarymyz tarapyndan amatly görülse, bu karary ýerine ýetirip bolarmy?»

Soltan Abdylhamyda tagtdan gyrakladylýandygyny mälim eden

topar Ermeni Aramdan, Laz Arif Hikmetden, Selanik mebusy jöhit Karasudan, Draç mebusy alban Esad Toptaniden ybaratdy. Topardakylaryň birem türk däldi.

Soltan Abdylhamydyň tagtdan gyrakladylmagy

Karary gynanç bilen diňläň Soltan Abdylhamydyň «Çyragan» köşgünde galmak islegi-de ret edilip, ýakynyndaky 38 adam bilen birlikde şol günün gijesi Stambuldan Selanige ugradyldy. Şeýlelikde onuň 33 ýyla çeken häkimiýeti soňlandy, Osmanly döwleti bolsa soňky demini sanajak başdan geçirmelere iterildi.

Fetwadaky iň täsin we bizi geň galdyrýan ýeri, gürrüňsiz «musulmanlaryň ymamy käbir möhüm gaýragoýulmasyz meseleleri şerigat kitaplarından çykarsa we bu kitaplary gadagan etse» diýen sözleridi.

Soltan Abdylhamyda ýöňkelen günäler ynandyryjy däldi. Soltanyň 31-nji mart wakalarynyň öňüni almak üçin eden tagallasyny-da ittihatçylaryň hemmesi bilýärdi. Kuran ýakandygy baradaky aýyplamalar dogrydy, ýöne bärden gaýdýardy. Soltan nemes dilinden türk diline terjime edilen Kuranlary ýygnadypdy. Bu kitaplary juda ýaramaz terjime edilipdi we ýalňyş maglumatlar bilen doludy.

Soltan Kurany-Kerimleriň derňelmegi üçin «Teftiş-i Mesahif-i Şerife Mejlisi» atly topary düzüpdi.

Elbetde, bul aýdylanlara seredip, Soltan Abdylhamydy kitaba dost bolan patyşadyr öýtmeli däl.

Aşakda dürli bahanalar bilen gadagan edilen kitaplaryň üstünde

durup geçeriş: emma dini meselelerde soltanyň ýygñadan kitaplarynyň esasy bölegi ýazuw taýdan we hili pes terjimeler bolmak bilen bir hatarda çaphana problemalaryndan hem gelip çykýardy.

• **Abdylhamydyň gadagan eden käbir kitaplary**

Abdylhak Hamyt Tarhan «Içli gyz»: Drama eserinde nikalaşýanlaryň ýaş tapawudy tankyt edilýär. Pýesa şol wagtky jemgyýetiň ahlak kadalaryna edilen hüjüm hasaplanyp gadagan edilipdi.

Ahmet Jewdet paşa «Kysasyl-Enbiýa»: Döwrüniň görnükli taryhçysy Jewdet paşanyň bu kitaby birugsat çap edilendigi we gadagan edilen sözleri ulanyandygy üçin ýygnadylypdyr.

Düzgüniň barha çagşamagynyň iň esasy sebäbi-de Soltan Abdylhamydyň ötüşen kesel derejesine ýeten ipohondriýasyndan gelip çykýardy.

Hawa, Soltan Abdylhamyt şu sözlerden öler ýaly gorkýardy: bomba, ýyldyz, ihtilal (rewolýusiýa), dinamit...

Şeýle-de Soltan Myrat üçin Mirat, Reşat sözleriniň ýerine Neşet sözünüň ulanylmagyny makul bilýärdi. Sanaw bular bilenem çäklenenokdy, biri-birinden täsin sözler gadagan edilipdi. Gadagan edilen sözlerden käbirleri şular:

Arsenik (мышьяк), anarhiýa, ihtilal, spiritizm (ruh çagyрма), istibdat (diýdimzorlyk), infilak (partlama), ynkylap, inkyraz (çöküş), parlament, gynama (sütem), oporrtunist, azatlyk, respublika, jumhuriýet, jemgyýet, hafiye, darwinizm, dissiplina, zäher, avam, gozgalaň, sosializm, diktator, şuraýy-döwlet, demokrat, radikal, humbara (bomba) mejlis-i umumy, weto, nigilist, randewu, irtiýab (şübhe), oligarhiýa, päsgel bermek...

(Magaryf ministriliginiň Tedkik-i Müellefat Enjümeni tarapyndan gadagan edilen bu sözleri 1911-nji ýylda Aly Seýdi beý 58-e ýetirip, «Suratly osmanly sözlügi»-niň («Resimli Kamus-i Osmani») 1131-1132-nji sahypalarynyň çykgydynda berýär).

Ahmet Mithat endi «Albanlar, solýotlar»: Osmanlynyň gaý-tupanly soňky asyrynyň «ýazuw maşynkasy» adyny alan Ahmet

Mithat ependi 1928-nji ýylyň 28-nji dekabrynda sessiz-sedasyz bakyýete göç edipdir. Ol türk metbugatynyň naýbaşy žurnalisti hasaplanýardy.

Belki-de ol, hökümetiň goldawyndaky metbugat akymynyňam birinji nusgasydy. «Ýyldyz» köşgüne şolar ýaly ýakyn adamyň kitabyň birigsat çap edilendigi bahana edilip ýygnaldy.

Ahmet Wefik paşa «Fezleke-i Tarih-i Osmanî»: Döwrüniň möhüm döwlet işgärlerinden we türk nasionalizminiň düýbünü tutujylardan Wefik paşanyň eseri-de gadagan edilenleriň sanawyna giripdi.

Ali Suawi «Hywa»: Ali Suawiniň ömrü-de, döwlet agdarlyşygyna eden şowsuz synaşygy-da san-sajaksyz çaklamalaryň baş temasy bolup geldi.

Uzak wagtlap «watan dönügi» hasaplanyp gelinen Ali Suawi Soltan Abdylhamyda garşy güýjän oppozisiýanyň täsiri bilen rewolýusioner we gahryman saýyldy. «Muzırr şahs» diýip at berilen Suawiniň gadagan edilenleriň sanawyna girmegi geň galdyranok.

«Görogly» eposy: «Görogly» eposynyň halk döredijiliginiň naýbaşy nusgasydygyna garamazdan, merkezi hökümete garşy öwürýän howasy sebäpli gadagan edilmegine şol döwürde düşünmez ýaly däldi.

Ziýa paşa, Namyk Kemal ýaly ýene nijeme ýazyjy-şahyrlaryň eserleri gadagan edildi, çap edilensoň yzyna ýygnaldy.

Bolu begi Körogly (Görogly)

Mahlasý, Ihsan Eliacıgyň düşündirişli Kurany-Keriminiň ýygnadylmagy Soltan Abdylhamydyň Kurany-Kerimi we käbir dini kitaplary ýygnatmagyny ýada düşürdi. Hatda soltanyň tagtdan agdarylada ony degişli ygtyýarlyklardan mahrum etme fetwasyna şeýle tutaryklar giriziliodi, emma Soltan Abdylhamydy şu meselede günäkärläp bolmaýar. Onuň ýygnadan dini kitaplary ýa-ha ýazuw ýa-da terjime ýalňyslygy bilen doludy. Elbetde, bu ýagdaý Soltan Abdylhamydyň kitap gadagançylygy meselesinde «ak jüýjedigini» aňlatmaýar. Ol öz döwründe sanardan köp kitaby, gazet-žurnaly gadagan edipdi. Täsin ýeri, şol eserleriň köpüsi şindizem okalmagyny we okyjysyna gowuşmagyny dowam etdirýär.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

Penşenbe 23.02.2023 ý. Taryhy makalalar